

**СВІТ ПРАВДИ І КРАСИ
МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА**
(до 110 річниці від дня народження)

*...Земле моя, запашна,
барвінкова,
Ріки медові, дощі золоті,
Тільки б побачить тебе у обнові,
Більше нічого не хочу в житті...
М. Стельмах «Земле моя...»*

Михайло Панасович Стельмах (1912–1983) – поет, прозаїк, драматург, фольклорист, публіцист, кіносценарист. Його творчість – зразок глибинної народності, в основу якої покладено майстерне творення людських доль, характерів – романтичних, самотутніх, яскравих. Повісті, романи та п'єси митця перекладено 43-ма мовами народів світу, вони стали невід'ємною складовою скарбниці національної літератури.

Михайло Стельмах народився 24 травня 1912 року в селі Дяківцях Літинського (тепер Вінницького) району на Вінниччині в родині хлібороба. Проте через деякий час молода родина переїхала до м. Одеси, і остаточне повернення до Дяківців відбулося тоді, коли Михайликові виповнилось вісім років.

Босоноге дитинство минало серед мальовничої подільської природи. На формування світогляду письменника неабиякий вплив мала його родина. Саме дід Дем'ян – мудрий, працьовитий, залюблений у рідне слово – розкрив малому Михайлику казково-чарівний світ природи. В автобіографічній повісті «Гуси лебеді летять...» (1964), яку присвячено «...батькам – Ганні Іванівні й Панасу Дем'яновичу з любов'ю і зажурую», письменник напише: *«Казки вкладають у мої уста оте слово, до якого*

дослуховуються земля і вода, птиця в небі й саме небо...» [4, с. 125].

Завдяки матері, Ганні Іванівні, – добрій, люблячій, працюючій – хлопець навчився помічати красу природи: ранковий туман, росу на травах, дерева і квіти, синє піднебесся, білі хмарки, зорі у високому небі; відчув запах жита та чорнобривців.... Саме мати показала, як плаче од радості дерево, коли приходить весна: *«Цієї уваги до всього доброго, красивого вдіяла мати й мені»* [4, с. 128]. Письменник згадуватиме: *«В її (матері – А. В.) устах і душі насіння було святим словом. І хоч не раз вона нарікала на свою мужицьку долю з її вічними супутниками – нестатками й злиднями, проте нічого так не любила, як землю. Мати вірила: земля усе знає, що говорить чи думає чоловік, що вона може гніватись і бути доброю, і на самоті тихенько розмовляла з нею, довіряючи свої радощі, болі й просячи, щоб вона родила на долю всякого...»* [4, с. 128].

Образ батька, Панаса Дем'яновича, – глибинно закорінений у народних уявленнях, сакральний образ хлібороба. Він є мудрим селянином, добрим (згадаймо, як Панас носить сина до школи загорнутого в кирею), чесним, працелюбним. Михайло Панасович писав: *«Дома він (батько – А.В.), говорив про нашу працю як про щось героїчне», порівняймо: «Хмари йдуть на нас, громи обвалюються над нами, блискавки падають перед нами і за нами, а ми собі оремо та й оремо»* [4, с. 134]. З дитячих років хлопець звик працювати в полі: він орав і сів, жав і косив.

Писати і читати Михайлик навчився самотужки: *«Якось я швидко, самотужки навчився читати, і вже, на свої дев'ять років, немало проковтнув добра і мотлоху, якого ще не встигли докурити в моєму селі. Читав я «Кобзаря» і «Ниву», казки і якісь без початку і кінця романи, «Задніпровську відьму, або Чорний ворон і закривавлена рука» і «Три дами й червовий валет», а також*

різні книжечки... І вже тоді мені одні слова сяяли, мов зорі, а інші туманили голову» [4, с. 148].

У 1921 році хлопець стає учнем початкової сільської школи, а далі продовжує навчання у школі колгоспної молоді, яку закінчив 1928 року.

У 1929 році «вступив до Вінницького педагогічного технікуму імені Івана Франка, потім на філологічний факультет Вінницького педагогічного інституту» [2]. Першим у селі отримав вищу освіту.

З 1932 по 1934 роки М. Стельмах проходить практику, а після закінчення інституту їде працювати вчителем у Катюжанську школу на Київщині. У селі Катюжанка написані одні з перших віршів митця «Поміж березами дівча іде» та «Соснове відерце». У 1935 році М. Стельмах переїздить учителювати в село Літки Броварського району на Київщині. Учні місцевої школи одразу захопилися не лише уроками української літератури, а й великою фольклорно-етнографічною роботою, яку організував новий учитель. З 1936 року розпочинає друкувати свої поезії. До 1939 року Михайло Панасович учителював у селах Київщини, «збираючи і вивчаючи усну народну поезію, яка приваблювала його з дитячих літ і духом якої перейняте його рідкісне письменницьке обдарування» [2]. Наприкінці 30-х років «учитель і поет познайомився з письменником-земляком Яковом Качурою, який привів початківця до М. Рильського. Максим Тадейович згадуватиме: «Він сором'язливо показав мені свої вірші, од яких так і повіяло свіжим і своєрідним талантом, а також великий зошит власноручних записів пісень – тексти з нотами» [3, с. 340]. З благословення М. Рильського за кілька днів до початку війни побачила світ перша збірка М. Стельмаха «Добрий ранок» за редакцією А. Малишка» [2]. У цей час автор перебував на дійсній службі у війську. 1940 року М. Стельмаха прийняли до Спілки письменників України. У цьому ж році його було призвано до війська. «Війна застала М. Стельмаха в Білорусії, під Полоцьком, де він служив рядовим артилеристом-зв'язківцем, про ті часи Михайло

Панасович писатиме: *«Життя моє – ідуть бійці суворі, / І чуєш дзвін натруджених сердець, / Вночі прострелені зринають зорі, / В полях вмира поранений боєць. / Життя моє – не пісня солов'їна – / пожари, кров, натруджене плече / А за димами встала Україна – / І вража кров сторіками тече»* [5].

Був важко поранений, потрапив до госпіталю, після тривалого лікування знову повернувся на фронт – працював спеціальним кореспондентом газети «За честь Батьківщини» (Перший Український фронт)» [2].

Воєнні роки знаменувались виданням кількох збірок поезій: «Провесінь» (1942), «За ясні зорі» (1942), обидві – за редакцією М. Рильського. Під час війни розпочинається становлення М. Стельмаха як прозаїка: у 1943 році виходить друком книжка оповідань «Березовий сік» (за редакцією Ю. Яновського). Працював Михайло Панасович також науковим співробітником Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук України (1945–1954).

Учений-фольклорист М. Стельмах виїжджає в наукові експедиції й записує народні твори, упорядковує розділи до підручника для педагогічних інститутів «Українська народна поетична творчість» (1965). Водночас видає збірники українських народних пісень «Народні перлини» (1971), «Дівчина з легенди Маруся Чурай» (1974), «Думи. Історико-героїчний цикл» (1982).

Відтоді розпочалась і тривала все життя основна його робота – «творення великих прозових полотен про українське село ХХ століття. Його шість романів є художнім літописом життя селян...» [2]. М. Стельмах пише романи й вірші, кіносценарії і пєси, статті і повісті. Окремо для дітей створив книжки «Колосок до колоска» (1951), «Весна-весняночка», «У сестрички дві косички» (1955), «Маленька Оленка» (1962), «В їжаковім вітряку», «Як журавель збирав щавель» (1957), «Бурундукова сім'я» (1963), «Заячий секрет» (1966), «Цапків урожай» (1967), «Журавель», «Ой весна-зоряночка» (1970), «Чорногуз

приймає душ» (1971), «Літо-літечко» (1972), «У бобра добра багато» (1979); повісті «Над Черемошем» (1954), «Гуси-лебеді летять...» (1964), «Щедрий вечір» (1967); романи «Кров людська – не водиця» (1957), «Хліб і сіль» (1959), «Правда і кривда» (1961), «Дума про тебе» (1969), «Чотири броди» (1979); драматичні твори «Золота метелиця», «На Івана Купала (Дума про Морозенка)» (1966), «Зачарований вітряк» (1967), «Кум королю» (1968); сценарій документального фільму «Живи, Україно!» (1958)».

У 1978 році письменника було обрано дійсним членом Академії наук України.

У М. Стельмаха була велика сім'я: дружина Леся Анатоліївна, сини Ярослав (письменник-драматург, кіносценарист, перекладач; трагічно загинув 2001 року) і Дмитро (письменник, перекладач), донька Марта. Дружина і діти після смерті письменника стали упорядниками творів Михайла Панасовича та літератури про нього.

Помер Михайло Панасович Стельмах 27 вересня 1983 року, похований на Байковому кладовищі в Києві.

Вшанування пам'яті Михайла Стельмаха. У Вінниці, на Алеї видатних земляків у Центральному міському парку, встановлено Бюст М. П. Стельмаха.

На честь письменника названо вулиці у Києві, Вінниці, Львові, Тернополі, Івано-Франківську, Ужгороді, Хмельницькому, Броварах та в інших населених пунктах; парк у м. Ірпінь.

Меморіальні дошки встановлено в Києві на будинку Роліту, у якому Михайло Панасович проживав у 1946–1952 і 1965–1983 роках; у Запоріжжі – на будівлі навчального корпусу №1 Запорізького національного університету, у якому митець перебував у 1963, 1975, 1976 роках.

У с. Дяківцях є вулиця письменника, доглянута отчата хата, стара дідівська клуня, літературно-меморіальний музей (відкрито в 1989 році до 77-ї річниці від дня народження майстра слова).

Михайло Стельмах і Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла

Коцюбинською. На будівлі навчального корпусу № 1 Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського встановлено меморіальну дошку М. П. Стельмаха (навчався у 1930–1933 роках).

У 2016 році, за ініціативи колективу факультету, підтримки ректора університету проф. Лазаренко Н.І. та одностайного схвалення членами Вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, ім'я Михайла Стельмаха присвоєно факультету філології й журналістики.

У цьому ж році на факультеті започатковано Регіональний конкурс словесної творчості «Світ правди і краси», присвячений ушануванню та популяризації творчої спадщини видатного земляка.

У травні 2017 року було проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання» (до 105-ї річниці від дня народження). У науковій дискусії узяло участь більше 20-ти науковців із різних куточків України (Бердянськ, Вінниця, Київ, Луцьк, Хмельницький, Черкаси, Чернівці та ін.). Під час конференції було обговорено рецепції творчої постаті М. Стельмаха в історичних і художньо-документальних джерелах, інтерпретацію творчості митця в сучасному літературознавстві, художню спадщину письменника як об'єкт мовознавчих студій, особливості методики викладання творчості М. Стельмаха в закладах середньої і вищої освіти.

У травні 2019 року на факультеті філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, за ініціативи кафедри української літератури, підтримки викладачів та студентів факультету, ректорату було відкрито аудиторію-музей Михайла Стельмаха. До експонатів увійшли особисті речі та архівні документи родини Стельмахів, передані сином письменника Дмитром Стельмахом.

У травні 2019 року відбувся Відкритий регіональний науковий семінар «Художній світ Михайла Стельмаха». Під час наукової дискусії було обговорено проблеми стельмахознавства в сучасному науковому контексті.

Щороку у вересневі та травневі дні студенти факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха відвідують літературно-меморіальний музей М. П. Стельмаха (с. Дяківці, Вінницького району, Вінницької області).

Література

1. Він народився і жив для добра і любові (до 100-річчя від дня народження Михайла Стельмаха) https://odb.km.ua/?dep=1&dep_up=430&dep.
2. Подолинний А. «Син Подільської землі, співець її краси і слави» (До 100-річчя від дня народження Михайла Панасовича Стельмаха) <http://vippp.org.ua/index.php?pagename=stelmah.>
3. Семенюк Г. Українська література : навч. посібник. Київ : Освіта, 2006. 512 с.
4. Стельмах М. Вибрані твори : в 2 т. Т. 2.: Гусилебеді летять...; Щедрий вечір : повісті. Київ : Український письменник, 2003. 267 с.
5. Стельмах М. Поетична творчість. <https://ukrland.in.ua/archives/2215.>

Віннічук Алла Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Віктор Крупка

КОНЦЕПТ ЛЮБОВІ В ПОЕЗІЇ МИХАЙЛА СТЕЛЬМАХА